

Києво-Печерська екскурсія зі стріткодами

текстовий варіант аудіогіду, що створений за підтримки Департаменту суспільних комунікацій КМДА

департамент **суспільних комунікацій**

Стріткод
історія на кожному кроці

Слухати аудіогід на YouTube

Стріткод
історія на кожному кроці

департамент суспільних комунікацій

КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКА ЕКСКУРСІЯ ЗІ СТРІТКОДАМИ

Аудіогід підготовлено за участі київського екскурсовода Сергія Савченка, завдяки якому історія стає мистецтвом. Звертаємо вашу увагу: це сторітелінг або «живий» виклад екскурсії розмовною мовою, без стилізації чи редактури. Деякі зміни відбулися і в нашому житті, і в історичних версіях подій, тож перепрошуємо за можливі огріхи.

ІНТРО

Привіт, це Києво-Печерська. Ні, не Лавра, але екскурсія. Проєкт «Стріткод», який маркує вулиці України, названі на честь видатних особистостей, запрошує тебе на нашу вже майже традиційну екскурсію вулицями Києва та … стріткодами, які їх маркують. Тож трохи побродимо у просторі та часі — від Острозьких та Мазепи до Визвольних змагань — і дізнаємося, як з цими усіма та цим усім жив собі Київ.

Мандри в часі — free of charge, але ми будемо вдячні за щирі донати на розвиток нашого проєкту в містах України. В нас більше, ніж 6000 іменних вулиць, тож доєднуйтесь і заходьте у розділ «Підтримати» в меню нашої платформи www.streetcodes.in.ua.

Цей аудіогід створений в межах проєкту «Громадська перспектива: прозора влада та активна громада» в 2024 році за підтримки Департаменту суспільних комунікацій КМДА. Співавтором екскурсії є також чудовий київський гід Сергій Савченко. Ви можете долучитися до його екскурсії «наживо», якщо напишете на соціальні сторінки нашої платформи.

Тож ми гулятимемо тим Печерськом, де гуляли наші герої. Завдяки яким ми значною мірою почуваємося вільними зараз і творимо модерну українську націю. Зануримося потроху у контекст цих людей і Печерська їхньої епохи.

1 ВУЛИЦЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО, 28/1

Наша перша адреса. Починаємо із перетину вельми знакових вулиць: вулиці Грушевського та Кріпосного провулку. Цей Кріпосний провулок доречніше було б назвати Фортечним, до Київської фортеці тут рукою подати. А вулиця Грушевського колись давно, не в таку сиву, але давнину, називалась «Довга нива». Це був найпростіший шлях для паломників від Подолу, куди вони прибували по Дніпру і аж до святині — Києво-Печерської Лаври. Паломники ходили цим шляхом натовпами. «Наїжджали» в межах тодішньої Російської імперії звідусіль. І крокуючи тут бачили — Царський, прости господи, сад (тепер це Маріїнський парк). Якраз бачимо його навпроти перехрестя вулиці Грушевського та Кріпосного провулку. За часів Грушевського ця «Довга нива» називалася вже — вулиця Олександрівська, і була найдовшою авеню Києва від Лаври до Подолу. Зараз це вже кілька київських вулиць.

А будинок, на якому розміщено наш перший стріткод про Михайла Грушевського — Голову Української Центральної Ради (УЦР) — був збудований в 1928 році. Нагадаємо, це адреса: вулиця Грушевського 28/1. Ми все ще тут. Називається він «Арсеналець» — кооперативний житловий будинок від заводу «Арсенал», що логічно.

Будинок «Арсеналець» на вулиці Михайла Грушевського 28/1

Стиль заводського кооперативу дуже собі «апдейт» на ті часи. Це функціональна архітектура або конструктивізм, дуже простий утилітарний стиль, який виходить на авансцену в 1920-30-х роках XX століття на всьому європейському континенті.

Така наука (звісно, це жарт:) як «якбитологія» говорить нам, що якби Визвольні змагання не програли, то ми б мали свій особливий архітектурний стиль — український архітектурний модерн. Він базувався на архітектурі XVIII століття, козацькому бароко та містечковому зодчестві, і, зокрема, знайшов відображення в роботах архітектора Василя Кричевського (загугліть «Полтавський краєзнавчий музей», щоб мати уявлення про цей стиль). Завдяки Кричевському будівлі в цьому питомо українському стилі з'явилися і в Полтаві, і в Києві, і в Харкові. І могли б бути повсюди в Україні, якби не одвічні вороги.

Повернемося на вулицю Грушевського і підійдемо до нашого першого стріткоду — про Михайла Грушевського. Тут можна просканувати QR-код і подивитися, як забарвлюється історія та ілюстрація Голови УЦР, а також почитати багато цікавого про нього: факти, дати, історії. Стріткоди Грушевського є ще в Києві за адресами: вулиця Грушевського, 2 та вулиця Грушевського, 4.

Зрештою, Михайло Грушевський із Києвом пов'язаний надзвичайно. Він занурений у місто, за яким зітхає чи то у Львівський період, чи знаходячись у, прости Боже місті на болотах Москві, чи деінде. Київ для нього був містом освіти і науки, а згодом — політичної боротьби. Грушевського сучасники ще зі студентських років називали доволі симпатично — борода Святого Онуфрія. Йдеться про одного із засновників пустельного життя в Єгипті — Святого Онуфрія Великого, якого зображували із довгою білою бородою. Тож дивимося на стріткод Грушевського та уявляємо обох — і Михайла, і Онуфрія.

Юний Михайло Сергійович приїздить до Києва з батьком в 1873 році. Відвідує Святу Софію, де в західному порталі серед зображень багатьох святих бачить його — Онуфрія Великого. Він вважався головним святим «по здоровлю», про яке так щиро просили прихожани у своїх графіті на стінах Святої Софії.

ТРОХИ ПРО ГРУШЕВСЬКОГО ТА ЙОГО КИЇВ

Тож відпустивши бороду, не святий, але цілком земний Михайло, живе своє краще життя тут, у Києві: життя історика та згодом політика. Долучається до українських Визвольних змагань, стає автором чи співавтором усіх чотирьох універсалів УЦР, титаном українства, автором фрази «Україна своє осягне».

І любить свій Київ, та свій Китаїв, де мав дачу та куди ходив пішки від крайньої зупинки трамвая ще кілометрів 6-7. Любив Дніпро, який обвівав йому бороду. Грушевський вписаний в Київ, ба навіть надгробок на його могилі на Байковому виконаний з граніту того п'єдесталу, на якому колись стояв пам'ятник царю Ніколаю I навпроти Червоного корпусу Університету. Його для цього використав друг Грушевського — Василь Кричевський — художник, архітектор, автор державного герба України. Але щоб стати грушевськознавцем, читайте та слухайте деталі про не президента, але про Голову УЦР, просканувавши QR-код на стріткоді

Перший стріткод про Михайла Грушевського

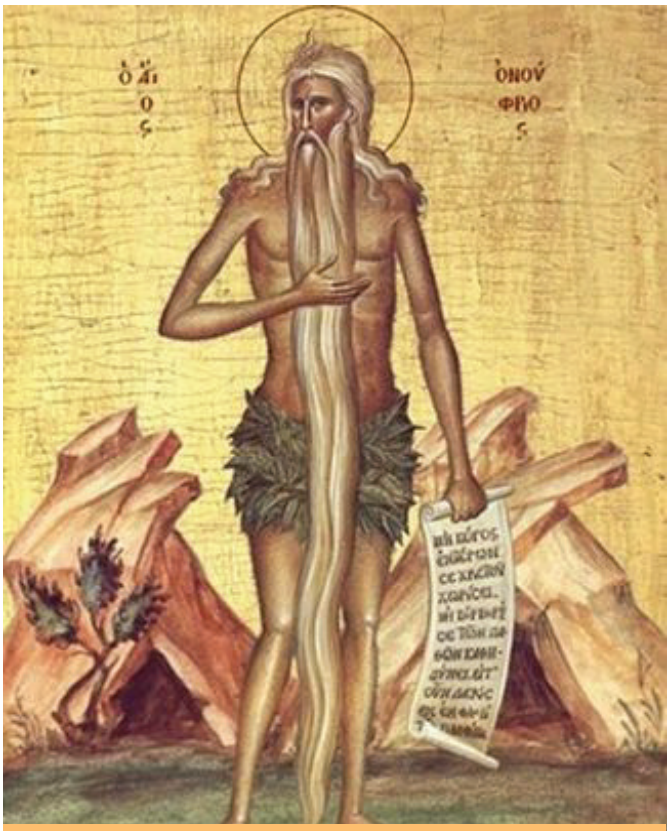
Грушевського та на нашій платформі: www.streetcodes.in.ua.

Якщо ми повернемо голову праворуч від стріткоду, побачимо купол будівлі Верховної Ради України, спорудженої в 1930-х роках за проєктом архітектора Володимира Заболотного. А ось прототипом будівлі ВР слугувала для майстра будівля Педагогічного музею або Міського будинку вчителя на Володимирській вулиці, яку ми бачимо на реверсі 50-гривневої купюри з Грушевським. Тож діставайте з кишень та шукайте 10 відмінностей.

У такий спосіб архітектор натякав нам на те, що історія українського парламентаризму таки має власний історичний вайб, попри те, що про нашу бездержавність постійно нам стверджувала совітська влада. В тій будівлі на Володимирський, що на купюрі, і розміщувалась УЦР під проводом Михайла Грушевського. І саме там 20 листопада 1917 року була проголошена Українська Народна Республіка, а в ніч з 24 на 25 січня 1918 року прийнятий IV Універсал про Незалежність. Будете на Володимирській, 57, завітайте. А зараз нумо до наступної локації на маршруті. Пропонуємо вам перейти на протилежний бік по переходу та увійти до Маріїнського парку та послухати історії про те, як жив-був старий добрий Печерськ.

2 МАРІЇНСЬКИЙ ПАРК, ПЕРЕХІД З ВУЛИЦІ ГРУШЕВСЬКОГО

І ось ми в парку. Чи в саду? Насправді добре відомий та улюблений киянами Маріїнський парк, раніше називався Царський сад (до 1917-го чи 1919 року). І був висаджений імперською владою на місці чи то просто курної галявини, чи то плацу для військових вишколів російської імперської армії. Тож коли курява від гарцювання солдатів дещо набридла місцевій владі, вирішили закласти тут сад. Вхід до нього вартував аж 40 копійок, це приблизна вартість обіду і проїзду від Європейської площі сюди до саду на трамваї початку XX століття. Який, нагадаємо, почав працювати в Києві у 1892 році, третім в Європі після Будапешта та Праги. З приходом радянської влади сад

Святий Онуфрій Великий, пустельник

Ліворуч — Євген Коновалець, полковник Корпусу Січових Стрільців (Київ, 1918). Праворуч — Симон Петлюра (літо 1919, Кам'янець-Подільській)

стає офіційно парком, отримує назву Першотравневий (чи Пролетарський), а плата за вхід скасовується. Але найбільшу таємницю, яку ховає сад-парк — це те, що він є некрополем, місцем поховання. Радянська влада вдало поширювала міф про жертв Січневого повстання на заводі Арсенал, яке організували, самі спровокували інформаційно серед втомлених революціями та соціальними змінами містян та підтримували більшовики в центрі Києва.

В той самий момент, коли на молоду УНР сунули більшовицькі війська Муравйова. Повстання вдалося придушити завдяки Січовим Стрільцям під проводом Євгена Коновальця та завдяки Гайдамацькому кошу Слобідської України під командуванням Симона Петлюри. Близько 750 загиблих під час заколоту, містян, більшовиків, заколотників, робітників, просто випадкових жертв сутичок, поховали тут в братській могилі. Де пізніше совіти встановили пам'ятник на честь міфологізованого заколоту і заколотників.

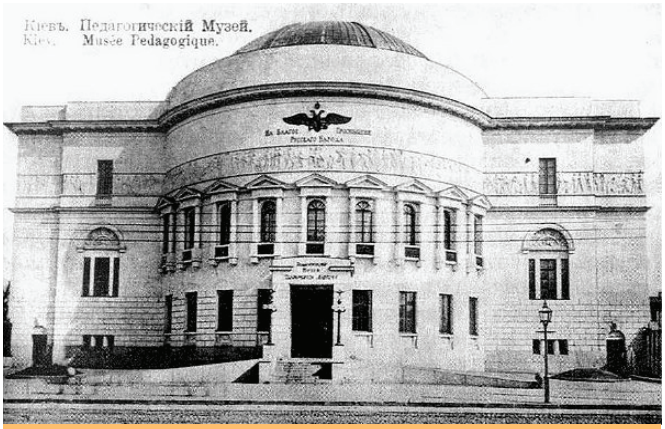
Радянська пропаганда стверджувала про 300 жертв, не вбитих, але розстріляних не ким іншим, як Петлюрою. Але за словами та спогадами очевидців Симон Петлюра не дозволив масового розстрілу, сказавши:

> ***«Коли хочете розстріляти їх — то розстріляйте перш мене! Це ж робітники, які, може, й по несвідомости спровоковані до повстання проти української влади...»***

«Коли хочете розстріляти їх — то розстріляйте перш мене! Це ж робітники, які, може, й по несвідомости спровоковані до повстання проти української влади...»

Поховання жертв та учасників заколоту тут не єдине. Окрім нього на території парку є поховання учасників Жовтневого повстання 1917 року, а у 1944 році тут поховали радянського генерала Миколу Ватутіна. Зараз ми бачимо лише п'єдестал від пам'ятника Ватутіну на його могилі, який у 2023 році нарешті декомунізували. Автором пам'ятника був той самий Євген Вучетич, який будував Батьківшину-матір в Сталінграді й починав будувати київську Батьківщину-матір.

То чого ми тут про радянське і про Ватутіна? — спитаєте ви. А те, що на п'єдесталі пам'ятника було написано: «Генералові Ватутіну від .... українського народу». І написано це було в часи, коли іншої спільноти, крім як радянського народу не існувало. Як же пропустили таке? Річ у тому, що це Нікіта Хрущов, який знав автора пам'ятника Вучетича, особисто переконав Сталіна в такому формулюванні. Начебто це подяка українців за звільнення столиці України. Але нехай це буде такий собі жарт історії, яка навіть за умов окупації сигналізувала нам про тяглість нашого існування як народу. В радянському ж контексті треба розуміти, що парк і пам'ятник Ватутіну були обов'язковими складниками екскурсій в радянський час, особливо в повоєнні роки, де всі маршрути

Будівля Педагогічного музею, яка слугувала прототипом для проєкту Верховної Ради України

були ідеологічно вивірені. Тільки революційні символи. Не чули ані про Лавру, ані про Софію. Тож принагідно ще раз — не забуваймо цінувати нашу Волю та Незалежність.

3 МАРІЇНСЬКИЙ ПАРК, ВИХІД З ПАРКУ В БІК АРСЕНАЛЬНОЇ ПЛОЩІ

З цими думками про вимріяну волю від Грушевського та УНР йдемо до виходу з парку. В бік від Верховної Ради до метро Арсенальна. І наша наступна локація. На хвильку зупинимося біля самого виходу з парку, на протилежному боці вулиці Олександрівської, вибачте вулиці Грушевського. Під номером 32 бачимо будівлю посольства КНР.

А на зламі століть це був Будинок командувача військ Київського військового округу — садиба генерал-губернатора Михайла Драгомирова, уродженця Конотопа. Цей будинок спроєктований одним із найвідоміших київських зодчих — Володимиром Ніколаєвим (так, він російського походження, але на те ж була і Російська імперія).

Він є автором (чи керував спорудженням) Філармонії (будинок Купецького зібрання), Володимирського собору, Оперного театру, брав участь у реставраціях Софії та Михайлівського Золотоверхого. А ще Трапезна церква Києво-Печерської лаври. Садиба Драгомирова також його. Кияни того часу знали її як першу садибу з механічним підйомником — так ми зараз називаємо ліфт.

А ще позаду цієї будівлі в лицарському стилі було справжнє озеро, а Драгомиров мав до своїх послуг власний прогулянковий парк. Ну не хотів він гуляти в Царському саду навіть за 40 копійок. Сама будівля стає місцем вирішення питань елітою тих часів. Сюди стікаються всі підприємливі люди. Наприклад, Микола Садовський — актор, антрепренер (на сучасний лад промоутер), корифей театру. Що треба було Садовському? Йшлося про те, щоб у Києві

Будинок командувача військ Київського військового округу Драгомирова, 1891. Тепер тут Посольство КНР

нарешті з'явився не пересувний, як було заведено, а справжній постійний український театр. Бо в умовах дії Емського указу малоросійські театри мали бути тільки пересувними. А дитячі екскурсії до них були заборонені на рівні входу до казино чи публічного будинку (це з рекомендацій вчителям тих часів, якщо що:)). Переходимо на протилежний бік вулиці та рухаємося в бік Арсенальної площі. Нас чекає наступна локація.

4 АРСЕНАЛЬНА ПЛОЩА

І ось ми на красивій оновленій Арсенальній площі, біля великих металевих куль, які мали стояти в Харкові, але через початок повномасштабної війни, на жаль, поки туди не доїхали. Ця площа в радянські часи називалася площею Героїв Арсеналу, зовсім нещодавно була спокуса перейме-

Пам'ятник Іскрі та Кочубею, 1914, встановлений царатом з нагоди 200-річчя Полтавської битви

нувати її на Лаврську, бо саме Києво-Печерська лавра є центром туристичного тяжіння тут. Але площа таки Арсенальна. Якщо роззирнемося і поглянемо на протилежний бік, там, де вхід у метро, побачимо п'єдестал, на якому зараз стоїть гармата, а раніше тут удвох були … Іскра та Кочубей. Яких ми знаємо як зрадників Мазепи та донощиків про союз Мазепи з Карлом XII Петру I. Вони були страчені в селі Борщагівка (ні, це не район Києва), це на Вінниччині. Бо за тогочасним правилом — «перший кнут

Праворуч — Генерал-хорунжий Армії УНР Олексій Алмазов. Ліворуч — Микола Садовський (Тобілевич), актор, режисер, корифей театру

донощику». Іскру та Кочубея Російська імперія свого часу героїзувала, створила образ мучеників за царя. І в 1914 році встановила їм пам'ятник, але киянам він не подобався. Казали на нього, що то двоє п'яничок вийшли з шинку під Микільською брамою Київської фортеці та видерлися на п'єдестал. Нічим іншим, як маркером Російської імперії, цей пам'ятник не був. Тож уже в 1918 році за часів УНР його демонтують і встановлюють гіпсовий пам'ятник Мазепі. Ось такі реверанси історії.

У радянський час тут стояла гармата, яку міфотворчість тих часів атрибутувала заколотникам із заводу «Арсенал». Але як виявив у 2016 році співробітник Українського інституту національної пам'яті Павло Подобєд, гармата, яка встановлена на пам'ятнику, начебто перебувала на озброєнні того самого кінно-гірського дивізіону того самого Олекси Алмазова, що брав участь у придушенні повстання в січні-лютому 1918 року. І знову реверанс історії. Стріткод про Олексу Алмазова є на його вулиці в Києві за адресами: вулиця Генерала Алмазова, 4, 9 та 16. А читати про генерала Олексу можна на платформі «Стріткод»: www.streetcodes.in.ua. А тепер підемо в бік вулиці Князів Острозьких.

5 ВУЛИЦЯ КНЯЗІВ ОСТРОЗЬКИХ, 8

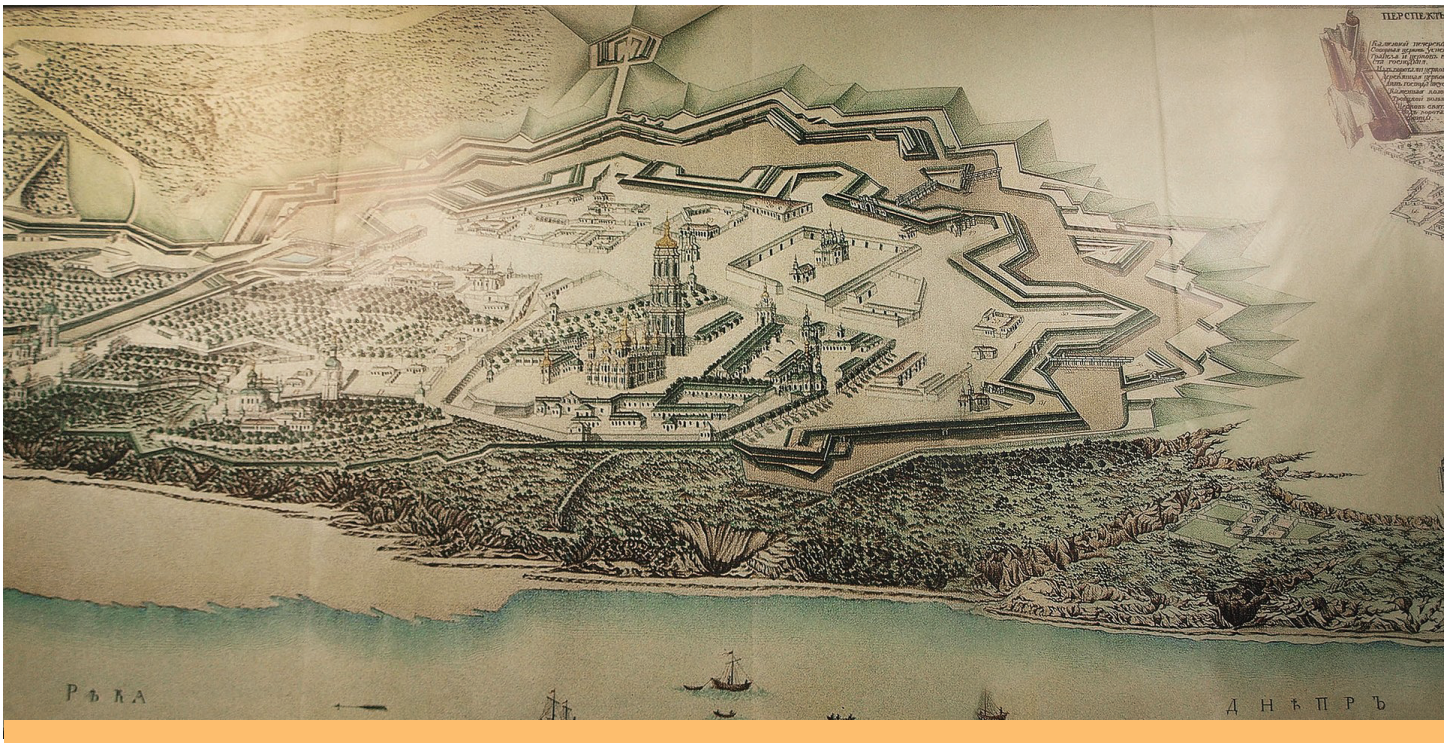
Обережно, обережно. Колись цією вулицею пролягала колія, нею рухалися поїзди Південно-Західної залізниці, які возили зброю, що виробляв «Арсенал». Возили її аж до станції Київ-Деміївський. Тож рухаємося вулицею Князів Острозьких, повз Kyiv Food Market до стріткоду про Князів Острозьких на будівлі № 8.

Попередня назва вулиці — вибачте на слові, Московська. Саме той випадок, коли не радянська, а ще староімперська влада встановила свої колоніальні маркери. Московська — бо це вулиця на шляху до боліт, до Москви. Вулиця виникла на початку XVIII століття, після спорудження у 1708 році Старої Печерської фортеці. Взагалі-то Печерськ до середини XIX століття, доки не почалася розбудова Нової Печерської фортеці, був фактично закритим військовим містечком, а ця вулиця була головною вулицею Печерська.

Тут були гарні будинки, популярний «Зелений готель», або «Зелений трактир», за проєктом архітектора Андрія Меленського. Його, зокрема, відвідували Тарас Шевченко та Євген Гребінка. На жаль, будівля не збереглася. Тепер це вулиця Князів Острозьких.

Питаєте, як Острозькі пов'язані з Києвом? Так це ж фантастичний рід меценатів, благодійників, політичних діячів, військових і

ба навіть святих. Все ще питаєте, чому вулиця на їхню честь у Києві? Тому що Острозькі — це яскраве підтвердження того, що меценатство тече в нашій шляхетській крові. Інший меценат Києва — Лазар Бродський із XIX ст. часто казав:

План Києво-Печерської фортеці, 1783

«Я допомагаю і я даю не тому, що мені хочеться, а тому, що так треба робити». Тож меценатський рід Острозьких підтверджував це ще задовго до Бродського. Вони боролися проти московитів. Згадаймо відому битву під Оршею 1514 року, коли 30 тисяч руссько-литовсько-польського війська розбили 80 тисяч московських солдатів.

Щодо точних цифр історики сперечаються, у будь-якому разі сили московитів переважали. Але перемогла військова хитрість та вправність Костянтина Острозького як командувача. Нарівні з цим Острозькі боролися проти темряви та незнання, заснувавши Острозьку академію. Рід величний, з величезними маєтностями, так звані «некоронованні королі Руси». Рід, який вважав себе нащадками князя Володимира Великого. Але згадаймо тут два найвеличніші імені роду: Костянтин та Василь-Костянтин Острозькі. Костянтин Острозький — православний сам та захисник православної церкви для інших, говорив руською (українською) мовою. Будівничий значної кількості церков. В Країну князя Острозького, як тоді називали увесь обшир його володінь входили 100 міст та 1300 сіл, за площею це як сучасна Тернопільщина. Він розбудовував такі міста як Дубно (1507) та Звягель (1519). Його грошові пожертви були чи не найбільшими у всьому князівстві. Як потім було написано: «Для немічних — притулки, для дітей — школи, для людей рицарських — в Академії Марсовій списи з шаблями залишив».

І хоч помер в Турові (сучасна Білорусь), похований в Києво-Печерській Лаврі. Нарешті Київ в житті Костянтина Острозького. Тож нащадки Святого Володимира хотіли бути похованими не деінде, а в усипальниці Рюриковичів.

> ***«Я допомагаю і я даю не тому, що мені хочеться, а тому, що так треба робити»***
>
> — Лазар Бродський, меценат

Острозькі прагнули бути дотичними до столичного міста. Костянтина Івановича Острозького (який був Великим гетьманом литовським) поховали в Успенській церкві Києво-Печерського монастиря. А вже князь Василь-Костянтин спорудив на могилі батька у 1579 році величний надгробок із червоного «мадярського» мармуру. Цей надгробок служив не просто прикрасою могили, але й був амбітним проєктом.

Такі надгробки ставилися на похованнях королів, тому на голові князя Острозького і з'являється княжо-королівська корона. Князь Василь-Костянтин якраз в цей час претендує на місце короля Речі Посполитої. Надгробок був знищений в 1941 році, ймовірно радянськими диверсантами, які підклали вибухівку під Успенську церкву ще до того, як у Київ увійшли нацисти. А відновлений у 2021 році урядами України та Литви, і це був справжній репутаційний проєкт.

Князь Василь-Костянтин (іноді кажуть Костянтин-Василь) був воєводою київським протягом довгих 49 років, тому часто був у справах воєводських в Києві. Про церковні святині князь не забував ніколи й постійно ними опікувався. Це стосується в першу чергу Печерського монастиря й Успенського собору, який князь Острозький перебудував за власний кошт. Також князь підтримував й інші церковні споруди. Він відродив Кирилівський монастир, зруйнований в XIII ст. Батиєм.

Після закінчення Острозької академії багато її випускників стали митрополитами й настоятелями київських монастирів (в Острозькій академії навчалися Йов Борецький та Захарія Копистенський). Вони й стали тією інтелектуальною елітою, яка розвивала Київ у XVII ст. Вони ж, разом із випускником Острозької академії Петром Конашевичем-Сагайдачним, спричинилися до створення Братської школи, яка в майбутньому стала Києво-Могилянською академією. Чим тільки не опікувався Василь Костянтин: православною вірою як батько, чинив культурний опір католицькій та унійній експансії, культурою, освітою.

Праворуч — портрет Костянтина Острозького (невідомий автор, XVIII ст.). Ліворуч — надгробок князя Костянтина Острозького (1579) в Успенському Соборі

За сприяння Костянтина-Василя Острозького в Острозі була зібрана величезна бібліотека, яка містила грецьку та західноєвропейську богословську літературу, передруки античних творів, словники, космографії, граматики та інше. В 1575 році він запросив переслідуваного московитами, точніше церквою та боярами, друкаря Івана Федорова на прізвище Москвитин для організації друкарні у князівській резиденції. Завдяки острозькій друкарні світ побачило більше 20 видань, в тому числі перший повний текст Біблії слов'янською мовою 1580 року — «Острозьку Біблію».

Навчальний заклад «Острозька академія» почав діяти близько 1576 року. Тут, окрім низки традиційних на той час точних та гуманітарних дисциплін, вперше паралельно викладалися латинська, грецька та церковнослов'янська граматики. Досвід та програма Острозької школи були запозичені Львівською, Луцькою та іншими братськими школами. Стисло кажучи, Костянтин-Василь Острозький робив все, за що Михайло Грушевський назвав його діяльність «першим національним відродженням України».

Костянтин-Василь Острозький робив все, за що Михайло Грушевський назвав його діяльність «першим національним відродженням України».

А з думкою про те, як заточеність на розвитку культури та освіти для розвою держави пов'язувала Острозького, Сагайдачного та Мазепу, ми йдемо до нашої наступної локації. Але підемо ми не великими битими шляхами, а трошки загубимося в контекстах малих вуличок Печерська. Тож повертаємо праворуч, якщо стояти обличчям до стріткоду Острозьких, йдемо до пішохідного переходу та перетину з вулицею Левандовською. Тут під номером 3 є (coppi, була) затишна кав'ярня «Місто», така собі відсилка до однойменної книги Валер'яна Підмогильного — письменника Розстріляного відродження.

А в ній є чудове мозаїчне панно з будівлями Києва, як нагадування про те, що мозаїчна традиція Руси, закладена в Софії фресками та мозаїками, продовжувала та продовжує жити в оздобленні Києва. Навпроти кав'ярні — триповерхова кам'яничка XIXстоліття, яка була від початку двоповерховою. Зауважте собі, як фасад кам'яниць на цій вулиці повторює вигін вулиці Левандовської. І хоч відразу не зрозуміло, що це іменна вулиця, але вона такою є. Названа за прізвищем київського письменника і дуже колоритного харизматичного проповідника, вихованця Київської академії, протоієрея Софійського собору (з 1786 року, у соборі й похований) Іоанна Леванди. Справжнє ім'я — Сікачка Іван Васильович. До якого на його пишні барокові, ароматні як пахощі лаванди,

Праворуч — проповідник Іоанн Леванда, 1734 —1814. Ліворуч — стріткоди на вулиці князів Острозьких (будинки 8, 15, 24)

проповіді з купою гіпербол, зворотів та метафор стояли черги киян. Історична назва вулиці — Левандовська — відновлена з 2014 року.

Заходимо, навіть пірнаємо, в невисоку арку між будинками (праворуч від кам'янички в три поверхи), і ми у дворі, типовому для 19 століття, коли тут на Печерську та Липках аж до 1908 року можна було будувати лише на два поверхи. Так, так, уявляємо собі двоповерховий Київ. А вище не можна було через те, що — Печерська фортеця. Ось таке просте пояснення. Київська Фортеця, хоч і не брала участі у масштабних військових діях, диктувала правила забудови на Печерську і на підступах до неї. Згадаймо хоча б топонім Еспланадна (вулиця Києва біля метро «Палац спорту»). Еспланада — це простір, вільний від забудови на підступах до Фортеці. Ось такий собі Генеральний план забудови Києва зразка XIX століття.

З 1908 року фортеця втрачає своє військове значення та поверхову домінантність. Її по суті «розжалували» до фортеці-складу, фортеці-госпіталю та фортеці-в'язниці. І на Печерську починають висотну забудову. Ось такі чотириповерхові споруди, як-от ця із фасадом світло-зеленого кольору під номером 3-а, стали зростати на Печерську, на місці двоповерхової історичної забудови. Вони ввижалися киянам справжніми гігантами. Часто-густо чулися знайомі й нам фрази: куди ж подівся старий добрий Київ? Це вони ще до XXI століття не дожили:))

6 ПРОВУЛОК ІПСІЛАНТІЇВСЬКИЙ — ВУЛИЦЯ ІВАНА МАЗЕПИ

Користуючись прохідністю, або як казали в давнину «сквозняковістю» цього пасажу, пройдемо до наступної локації. Входимо до провулка чи то пак завулка Іпсілантіївського (орієнтир будівля під номером 3). Названий завулок на честь Костянтинуса Іпсіланті — грецького князя, якого переслідувала Османська імперія та який знайшов прихисток в Києві на запрошення російської імперської влади.

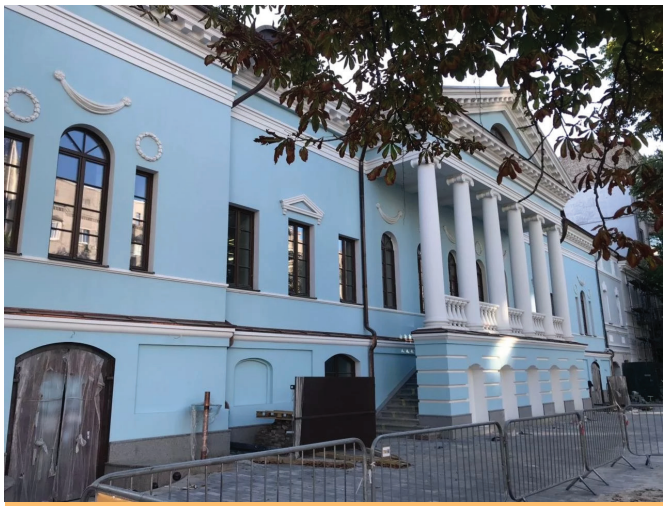
Виходимо з провулка Іпсілантіївського крізь арку з сучасної цегли, і ми на вулиці Івана Мазепи. Повернімо голову ліворуч, і побачимо невисоку споруду з блакитним фасадом та білими колонами, це одна з найстаріших будівель Печерська. 1799 року вона вже значилася на картах та в описах. У XX столітті колони з неї прибрали й зробили менш ошатною, тому в часи Незалежности первісний історичний вигляд довелося відновлювати. Зараз завдяки старанням сучасних архітекторів ми можемо уявити, який вигляд мав старий добрий Печерськ епохи високого класицизму до того, як його розчистили під фортецю.

Якраз навпроти садиби Іпсіланті — сіра багатоповерхівка 30-х років XX ст., яку називають будинок-літак, а вона на нього геть не схожа. Тут був збудований невимовної краси Микільський собор — головна споруда відомого з XV ст. Київського Пустинно-Микільського монастиря («Малий Микола»). Він ще називався стовповим. Бо за старовинною легендою у 1113 році князь Мстислав Володимирович, повертаючись з полювання, заблукав у печерських хащах. Тут недалеко місцевість Звіринець, що підказує нам, де саме полювали в цих печерських лісах руські князі.

Шукаючи дорогу, князь Мстислав несподівано побачив яскраве світло, яке йшло від образу святого Миколая, встановленого, за різними варіантами легенди, на дереві, на високому пні або на

Малий Микільський собор (1911)

Садиба Іпсіланті на вулиці Івана Мазепи, Печерськ (відреставрована в 2020 році)

стовпі. Малого Миколу знесли в 30-х роках XX ст., на його місці побудували одну з перших 10-поверхівок Києва, сірий фасад якої ми й бачимо зараз. Повертаємо праворуч та рухаємося в бік площі Слави. Головним архітектором, який дав обличчя Києву в 1930-1940-х рр. був Йосип Каракіс, який був автором і цього будинку на місці Микільського собору, і будинку офіцерів в Кріпосному провулку, і дитячого садочка «Арсеналець», який проглядається, якщо подивитися на протилежний бік вулиці Мазепи у просвіт вулички між будинками.

Але в задумах Каракіса, хоч і радянського, але талановитого архітектора, на схилах Дніпра задумувалася — шок- контент — Пейзажна, а точніше Панорамна алея. Саме тут, а не на задньому дворі Великої Житомирської, на ще не вкритих густою рослинністю пагорбах мала постати алея для прогульок киян, з доріжками, МАФами (це про малі архітектурні форми, а не кіоски на перечепі у киян). Амбітний Проєкт не вдалося реалізувати через Другу світову війну, зараз обговорюється можливість відродження цього проєкту (не факт:)).

Рухаємося далі по вулиці Івана Мазепи, на будинках 10 (та 11 Б) є стріткоди, присвячені шанованому Гетьману. Тут ми зупинимося і трохи поговоримо про людину-стратега, людину-державника, яка мала круте візіонерське мислення. Іван Степанович Мазепа творив Печерськ, та що там Печерськ, він творив Київ свого імені. І дуже

Панорамна алея Йосипа Каракіса як частина містобудівних ідей архітектора

довго та важко повертався в цей свій Київ. Так, вулиця Мазепи вже є в Києві, раніше вона називалася на честь святого Миколи, Микільською. Тут знову пограємося в «якбитологію». Тож якби не злоякісний експеримент тривалістю понад 70 років, зараз ми б мали Київ Мазепи. І на місці готелю Салют бачили б дзвіницю Микільського монастиря. Того самого Великого Миколи, збудованого за кошти Івана Мазепи та знищеного більшовиками в 1934 році.

Українське мазепинське бароко було повсюдно в Києві. Вознесенський монастир на Печерську, навпроти головного входу до Києво-Печерської лаври, на місці будівлі «Мистецького Арсеналу», в якому черниці вільно читали книги, виходили в місто, займалися вишуканим мистецтвом гаптування (шитва золотом), і в якому ігуменею була мати Мазепи — Марія Магдалина Мокієвська Мазепина.
Мазепа був меценатом не менше як 50 будівель, відновлених чи побудованих, дев'ять з яких — в Києві. Троїцька Надбрамна церква, Успенський собор, Церква Всіх святих над Економічною брамою — побудовані коштом Івана Мазепи. Як і Кам'яний лаврський мур, і вже згаданий раніше бароковий багато оздоблений шедевр - Микільський собор.

Але просвічений правитель Іван Мазепа витрачав такі колосальні державні кошти й особисті зусилля не просто на побудову красивого храму. Гетьман мріяв про незалежну національну державу. Держава потребувала символів і національний архітектурний лик столиці був одним із них. Є одна цікава історія. В 1851-му році в храм навідався цар Ніколай І, який дуже часто катався до Києва, і був помішаний на військових кампаніях та укріплених фортецях. Він мріяв увесь Печерськ поставити на військові рейки.

У храмі ж цар був чимало здивований, почувши в одній частині служби анафему «ізмєнніку Мазєпє», а в другій — молебень на честь «блаженного создатєля храма сєго». Саме так, Мазепа був ктитором монастиря — той, на чиї кошти побудовано чи оздоблено святиню. Тож не служити йому молебень тут не могли, як і не могли не дотримуватися анафеми. Парадоксальна ситуація. І так було чи не в кожному храмі, побудованому Мазепою. Чи відала права рука, що творить ліва? Риторичне питання. А ось чи заслуговує Мазепа на пам'ятник в Києві, питання не риторичне. Так, має бути (і вже є Пам'ятний знак на території Національного заповідника «Києво-Печерська лавра»).

Читайте більше про гетьмана-будівничого, просканувавши QR-код. На протилежному боці вулиці ми бачимо закинуту будівлю, яка ще чекає своєї реставрації, в часи УНР це військове міністерство, один зі штабів, і тут бував наш наступний Герой — Михайло Омелянович-Павленко.

А ми Йдемо далі, спускаємося в перехід під площею Слави. Це до речі перший Підземний торговельний центр у Києві під площею, споруджений наприкінці 1990-х років, задовго до звивистого Метрограду.

7 ВУЛИЦЯ ОМЕЛЯНОВИЧА-ПАВЛЕНКА

Виходимо з переходу на вулицю Омеляновича-Павленка, 1 до Транспортного університету. Тут на фасаді, трохи пройшовши вглиб вулиці від центрального входу, бачимо стріткод про Михайла Омеляновича-Павленка.
І хоч його ім'я все ще не належить до першого ешелону імен, на початку 1918-1919 років це очільник Українського війська та командувач легендарного Першого зимового походу. Той, хто зробив свій вибір на користь України. З народження Михайло мав прізвище Павленко. «Омелянович» він додав самостійно у свідомому віці (в 34 роки). А в 1912 році цю зміну закріпили царським указом.

Додаванням Омеляновича до Павленка Михайло вшанував свого пращура — Федора Омеляновича — славетного глухівського сотника. Син Федора був бунчуковим товаришем, що в Російській імперії дозволяло отримати статус дворянина. Таким чином Михайло не лише підтвердив своє дворянське походження, а й ще на один крок наблизився до козацького минулого та підсилив свою українську ідентичність.

А тепер про будівлю, на якій висить стріткод про Омеляновича-Павленка. Це будівля колишньої 5-ї київської гімназії, яка була двоповерховою. Третій та четвертий поверхи — надбудови, що з'явилися на ній

Ліворуч —Військовий Микільський собор («Великий Микола»), знищений в 1934 р. Праворуч — Генерал-полковник Армії УНР Михайло Омелянович-Павленко

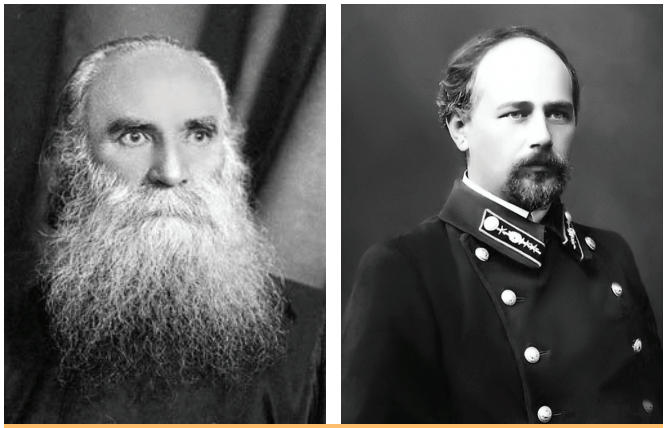
вже після Другої світової війни. До цього фасад був пишно оздоблений. Але не піддаємося приводу засумувати за втраченою оздобою. Бо фасад побудованої тут в 1886 році будівлі був прикрашений ... в питомо російському стилі — такий собі терем з баньками, куполами, і таким подібним. Не вистачало хіба що кокошників. Тож ті 1500 оренбурзьких паломників початку XX століття, які простували до Лаври від Подолу, певно що почувалися в Києві майже як вдома. Тож дякувати Богові це «теремне зодчество» кануло в Лету в Києві.

Вертаємося в підземний перехід. Переходимо на протилежний бік вулиці, там де вхід до парку Слави. З виходу з підземки повертаємо ліворуч і прямуємо брукованою стежкою — Алеєю Героїв Крут. Спускаємося сходами після мосту ближче до проїжджої частини. Поки йдемо — ще один факт про Микільський собор, Великого Миколу.

9 травня 1919 року, у день Святого Миколая, саме в цьому соборі відбулася перша літургія з читанням Євангелій, псалмів і кантів українською мовою. Композитор Микола Леонтович написав для цієї урочистости нові ноти кантів і сам диригував хором. Того дня така кількість народу зібралася у церкві Святого Миколая, що багато людей тіснилося у дверях Церкви. Після літургії численні віряни хотіли записатися тоді до української парафії, що

Ліворуч — Іван Мазепа, ілюстрація головного художника проєкту «Стріткод» Сергія Федорова. Праворуч — Іван Мазепа, авторка Наталя Павлусенко, полотно, олія, 2021

Ліворуч — Василь Липківський, Митрополит Київський і всієї України (УАПЦ). Праворуч — Микола Леонтович, композитор, диригент, автор обробки «Щедрика»

була на той час єдиною. Пізніше Василь Липківський назве 9 (22 за новим стилем) травня 1919 року «Днем народження УАПЦ». Потім в собор влучила артилерія армії Муравйова. Він довгий час стояв зі слідами осколків в стінах, пошарпаний, а в 1934 році його … розібрали. Він помирав довго і помер красиво. Як померла й дзвіниця на місці готелю Салют. Вони були не тільки релігійними осередками, але ще й тригером для більшовиків, тому що розповідали про українську тожсамість, мали українське обличчя. Таким його закладав Мазепа. Совіти місце застовпили, і на місці Собору з'явиться в 1965 році будівля Палацу піонерів (тепер Палацу дітей та юнацтва). А на місці собору залишився пам'ятний камінь (боковий прохід Палацу дітей та юнацтва).

8 АЛЕЯ ГЕРОЇВ КРУТ

І ось ми вже біля пам'ятника Леоніду Бикову, актору та режисеру радянської доби. Колись ці дніпровські схили були всуціль лисими, колоситися та буйно зеленіти тут почне вже після Другої світової війни. Сама ж алея названа на честь подвигу Героїв Крут. В січні 1918 року студенти та гімназисти зголосилися добровольцями захищати УНР. То були учні Київської юнацької військової школи імені Богдана Хмельницького та Помічного студентського куреня Січових Стрільців. Вони рушили в район Бахмача на Чернігівщині, де мали об'єднатися дві російські армії. 29 січня 1918 року на залізничній платформі в Крутах 520 українських воїнів, юнаків і студентів, озброєних 16 кулеметами та однією гарматою, затримали росіян, які вдесятеро їх переважали, мали бронепотяг та артилерію. Під Крутами загинуло, за різними оцінками, від 70 до 100 українських оборонців. Одна студентська чота — 27 хлопців — заблукала в темряві й повернулися до станції Крути, яка вже була зайнята більшовиками. Вони потрапили в полон. Хлопців катували, а потім стратили. Російські втрати тільки вбитими були щонайменше 300 загарбників. Після визволення від російсько-більшовицьких окупантів у березні 1918 року тіла загиблих крутянців були перепоховані в Києві. Завдяки звитязі та сміливості українських вояків ворожий наступ більшовиків на Київ був зупинений на кілька днів, доки тривали переговори між Українською Народною Республікою і країнами Четверного союзу.

Похорони героїв Крут, процесія, 19.03.1918

Дім Грушевських після обстрілу більшовиками в січні 1918 року

Важливо було, щоб українська столиця перебувала під контролем Української Центральної Ради. Це сталося й завдяки учасникам бою під Крутами. Тактична поразка, але стратегічна перемога. Згодом майже всіх героїв поховали на Аскольдовій могилі в Києві. Ця алея веде нас саме до неї, тепер там спочивають там спочивають не лише крутянці, а й герої нинішньої російсько-української війни — Дмитро Коцюбайло, Андрій Пільщиков, Павло Петриченко.

Аскольдова могила довгий час була шляхетним некрополем Києва, «конкурувала» з Байковим кладовищем. Тут були поховані меценати Василь Тарновський та Василь Симиренко, президент незалежної Карпатської України (1939) Августин Волошин (не був похований, встановлений лише кенотаф) та пілот-ас часів Російської імперії Петро Нестеров. В радянську ж добу некрополь зруйнували, частину поховань перенесли в інші місця, частину було втрачено. Але про київські некрополі — це зовсім інша екскурсія. Ми пройшлися Києвом, уявили чи побачили його в різні періоди його історії. Хоч тезово дізналися більше, гуляючи стріткодами. Ми «розговорили» стіни, які мовчать. Дізналися та зрозуміли, що українська незалежність виборюється і дотепер, долучаємося та допомагаємо Силам оборони. Нашу екскурсію ми Починали Грушевським, ним і закінчимо.

Після Крут війська Михайла Муравйова майже безперешкодно наблизилися до Києва. Як згодом згадував в мемуарах сам Муравйов, вони обстрілювали увесь Київ, але прицільно стріляли щонайменше у два об'єкти: будинок Грушевських на Паньківській і в будівлю УЦР на Володимирській. Перший згорів впродовж кількох діб, палав як факел, разом з колекцією старожитностей Василя Кричевського і самого Михайла Грушевського. Друга будівля вціліла. Дім Грушевських в стилі українського модерну був перлиною та окрасою Києва, з 1909 року сяяв барвами майоліки. На фундаменті цього зрівняного з землею дому після Другої світової війни совіти спорудили помешкання для професорів вищих шкіл Києва та академічних вчених. Але це був простий пролетарський конструктивізм, який згодом перетворився чи розгалузився на сталінський ампір та соцреалізм. Та тим архітекторам, щоб не зазнати репресій, доводилося адаптуватися.

І ось ця втрата питомо українського обличчя в архітектурі дуже позначилася на вигляді Києва. Але це також, вже зовсім інша екскурсія. Дякуємо за увагу!

Читайте більше про історичних постатей, на честь яких названі вулиці в Києві і не тільки на платформі: www.streetcodes.in.ua

ПІДТРИМАТИ «СТРІТКОД»

